
Karen Blixen i ostali

Ivan Z. SØRENSEN

Kopenhagen

Pogled na povijest danske književnosti

Kralj Harald naredi da se izrade ove gomile u spomen na Gorma, njegova oca i u spomen na Thyru, njegovu majku; onaj isti Harald koji je za sebe osvojio svu Dansku i Norvešku i Dance učinio kršćanima.

Na staronordijskom jeziku:

Haraldr konungr bað gorrva kumbl þausi aft Gorm faður sinn auk aft Þórví móður sína. Sá Haraldr es sér vann Danmørk alla auk Norveg auk dani gærði kristna.

Jellingestenen Kamen iz Jellinga, datiran oko 965. godine s runama s jedne strane i reljefom Isusa na raspeću s druge strane.

To je napis na kamenu Jellinge, datiran oko 965. godine i pisan runama na staronordijskom. Na jednoj strani kamena je reljef Isusa na raspeću. Kamen se nalazi u mjestu Jellinge na Jutlandu, na mjestu gdje su ranije danske kraljevske dinastije imale glavno sjedište.

Kamen Jellinge uzimam kao portal u aspekte danske književnosti, kao prvo u odnosu na dansko kraljevstvo, a kao drugo u odnosu na religiju i kulturu u Danskoj.

Margrethe II. (rođ. 1940), sadašnja danska Kraljica, od 1972. nosi ime i broj po Margrethe I, koja je vladala od 1375. do 1412. Margrethe I. osnovala je tzv. Kalmarsku uniju (*Kalmarunionen*), savez između Danske, Norveške i Švedske, ali koja je obuhvaćala i Finsku, Island, Grenland, Farske otoke, Orkneyske otoke i Shetlandsko otočje. Unija je postojala od 1397. do 1523. godine, kada su se Šveđani povukli iz nje. Dvije Margrethe upisane su u gotovo neprekidan niz kraljeva koji seže preko 1000 godina unatrag – u jednoj od najstarijih monarhija na svijetu. Vladari su pripadali dvama rodovima, ali svi su potomci Gorma den Gamlea, Gorma Starog.

Tijekom vremena uočavala se značajna razlika u moći i statusu pojedinih vladara, kao i u veličini i društvenom karakteru njihovog kraljevstva.

SREDNJI VIJEK – SAXO GRAMMATICUS I NARODNE BALADE

Vikinški kralj Harald Blaatand, Harald Modrozubi, kako su ga nazivali, a onda i njegovi nasljednici, proširili su kraljevstvo – trgovinom, pljačkom i koloniziranjem – izvan same Danske. Vikinški imperij Knuta Velikog (1018–1035) obuhvaćao je, između ostalog, i Englesku. Za kasnije kraljeve se prijelaz s asatrona (nordijska mitologija s bogovima kao što su Odin, Thor i Freya) na kršćanstvo pretvorio u oštru političku borbu. Potom je uslijedio prijelaz na katolicizam. Isusovo ime danski kraljevi koristili su kako

Saxova *Gesta Danorum*, tiskana u Parizu 1514.

bi dobili podršku Pape iz Rima za svoje misije i križarske ratove na Baltiku i time potčinili baltičke *hedninge* kao i slavenske *vende* s bogovima poput Svantevita i Peruna. To im je uspjelo upravo zahvaljujući bliskoj suradnji kraljeva i biskupa. Vrhunac te suradnje savezništvo je između kralja Valdemara Velikog (1131–1182) i biskupa Absalona (1128–1201), utemeljitelja Kopenhagena.

Absalon je od svog pisara Saxoa (oko 1160–1220) naručio jednu kroniku. Dobila je naslov *Gesta Danorum* (*Podvizi Danaca*). Bilo je djelo od 16 knjiga; istovremeno učeno i maštovito, napisano na najelegantnijem staro-latinskom. Upravo zahvaljujući jezičnom umijeću autor je dobio nadimak Grammaticus. *Gesta Danorum* osnova je danske književnosti i njezine pisane povijesti. Tu se opisuje slavna povijest Danaca od starih vremena pa sve do 1208, s kraljem Valdemarom i biskupom Absalomom kao centralnim ličnostima. Saxo u svome djelu kao povijesnu os postavlja Haralda Blaatanda i uvođenje kršćanstva, ali u prvih devet knjiga opisuje hedensko doba posredstvom saga i legendi, naravno oživljenih Saxovim književnim genijem. Tu je, između ostalog, i dramatična priča o kraljevom sinu Amlethu. Saxova *Gesta Danorum* tiskana je u Parizu 1514. godine. Iz tog je izdanja Shakespeare dobio inspiraciju za svog *Hamleta* (tiskanog 1603).

Saxo je pisao o političkoj situaciji gdje je na vanjskopolitičkom planu bujao konflikt između Cara i Pape, pri čemu su se danska kraljevina i crkva vezali uz Papu i nastojali zadržati neovisnost od njemačko-rimskog cara. Na unutrašnjem planu kraljevstvo je bilo izloženo podjelama i ostrim borbama za vlast.

Kao posebno blago danske književnosti smatra se poprilično velika zbirka **srednjovjekovnih narodnih balada**. Pisali su ih anonimni putnici-pjevači, a

koristile su se i za ples. Sve imaju jasnu radnju, a dijelile su se na različite tipove ovisno o sadržaju: npr. viteške balade, povijesne balade, nadnaravne balade u kojima je do izražaja dolazila “nekršćanska” narodna vjera (npr. *Snaga harfe* i *Brežuljak vila*). Narodne balade prenosile su se usmenom predajom i tek su u renesansi sakupljene i zapisane.

REFORMACIJA I RENESANSA – PSALMI

S reformacijom uslijedio je jedan od najvećih preokreta u danskoj povijesti i kulturi koji je utisnuo dubok trag u mentalitetu Danaca. Taj obrat i danas, 2017. godine, predmet je kulturno-političke rasprave. Ukratko, diskusija se vodi oko pitanja gdje su postavljeni temelji razvoja i demokracije u Danskoj: u reformaciji, koja naglašava osobne slobode (u odnosu na boga), kako misle desno orijentirani kršćani, ili u prosvjetiteljstvu, gdje je naglasak na razumu i toleranciji, kako smatraju drugi.

Reformacija je u Danskoj, naravno, aktualizirala pitanje odnosa vjere i crkve, ali je u velikoj mjeri i rezultat političke borbe za vlast. Nakon dugogodišnjeg građanskog rata kralj je postao Kristijan III. (1534–1559). 1536. godina računa se kao godina uvođenja reformacije u Danskoj. Bila je to godina kada je kralj službeno proglasio Luteransko-evangelističku crkvu nacionalnom crkvom, te istovremeno započeo postupnu konfiskaciju nekretnina i imovine katoličke crkve (koja je prije reformacije iznosila oko 40 posto zemljišta u Danskoj).

Tako su mnoge crkve po Danskoj počele mijenjati karakter, kao odraz Lutherovog obračuna sa, između ostalog, kultom svetaca (“Između pojedinca i boga ne smije biti posrednika.”), srednjovjekovne freske u crkvama premazane su vapnom, dragocjeni i suvišni ukrasi u crkvama su uklonjeni (“Bogu to ne treba”); zbog toga i dan danas danske crkve djeluju kao hladne i bezbojne (iako su u novije vrijeme ponovno otkrivene mnoge freske).

Kada se crkva kao institucija naziva “evangelističkom”, onda se to odnosi na Lutherove osnovne principe, naime *sola scriptura* – što će reći da se kao autoritet uzima samo evanđelje u Novom zavjetu. Njegov drugi osnovni princip, *sola fide*, indicira da se principom “sam u vjeri” postiže božja milost, spasenje. Time Luther inzistira na *osobnom odnosu prema bogu* – dakle, u principu na odnosu u kojem ne treba biti umiješana nijedna crkvena institucija. U praksi je to, naravno, razorno djelovalo na autoritet katoličke crkve i cijelu njezinu dogmatiku, kao i hijerarhiju s papom na vrhu.

Princip *sola scriptura* u potpunosti je u suglasnosti s bazalnim, općim principom renesanse *ad fontes*, dakle “k izvorima”. Luther se pozivao na izvore, dakle na Bibliju na izvornim jezicima, hebrejskom i grčkom, i sam ih prevodio na njemački. Na osnovu tog prijevoda Biblija je prevedena na narodne

jezike i tiskana u svim protestantskim zemljama – prvo izdanje cijele Biblije na danskom jeziku bila je *Biblija Kristijana III.* iz 1550. Katolička crkva zadržala je latinsku verziju, *Vulgatu*, kao službenu. To je, između ostalog, razlog zašto je Biblija u katoličkim zemljama stoljećima bila jedna od najmanje čitanih knjiga, dok je u mnogim protestantskim kućama to bilo oblatorno štivo. Iz istog je razloga karakteristična crta danske književnosti upravo bogatstvo biblijskih citata i referenci.

Međutim, pokazalo se da luterizam nije bio ništa manje dogmatičan i netolerantan nego katolicizam. Svećenstvo je zajedno s građanima i seljacima obespravljeno, dok su plemstvo i kralj ojačali. Uvedene su oštre kazne za katoličke misije, kao i za konvertiranje Danaca na katolicizam. Luteranska ortodoksija oznaka je za pažljivo osmišljeno učenje pravih luteranskih dogmi u školama i kućama, između ostalog čitanjem *Biblije* i Lutherovog *Katekizma*. U crkvama se propovijedao Lutherov pesimistički pogled na čovjeka – čovjek je grešan! – a od seljaka i građana tražila se pokornost.

Tuga i radost zajedno hode:
Blagoslovi i teškoće, ruku pod ruku;
Uspjesi dozivaju sebi nevolje:
Sunce i kiša združeni stoje.
Zlato svijeta
Malo je vrijedno.
Blago na nebu neizmerno jest.

Thomas Kingo, *Tuga i radost*, 1681.

1.

Ustajte sva stvorenja koja načini Gospodin,
Hvalite Njegovu moć i slavu;
Svaki listić i svaka vlat trave
Kazuje čudesnu priču.

2.

Pa neka svi kraljevi zemlje pokazaše
Svu svoju snagu i moć,
Ne mogaše učiniti da listić naraste;
Niti zacijeliti slomljeni cvijet.

Hans Adolf Brorson, *Neka ustanu sva stvorenja*, 1734.

Psalmi su postali dominantan književni žanr, i u danskim crkvama se i dan danas pjevaju psalmi baroknog Thomasa Kingoa (1634–1703) i pijetističkog Hansa Adolfa Brorsona (1694–1764). Obojica naglašavaju bespomoćnost čovjeka te viđenje da je ovozemaljski svijet grešan, nedostatan i pun taštine, i da je patnja neizbježna; nasuprot tome uzvisuju se nebesa, kao mjesto spasa i blaženosti, prema kojemu pravi kršćani moraju usmjeriti svoje misli i duh u svome radu. Utjeha običnome čovjeku s gledišta vječnosti – *sub specie aeternitatis* – pruža činjenica da su svi jednaki. Dakle i u drugom životu: nakon smrti.

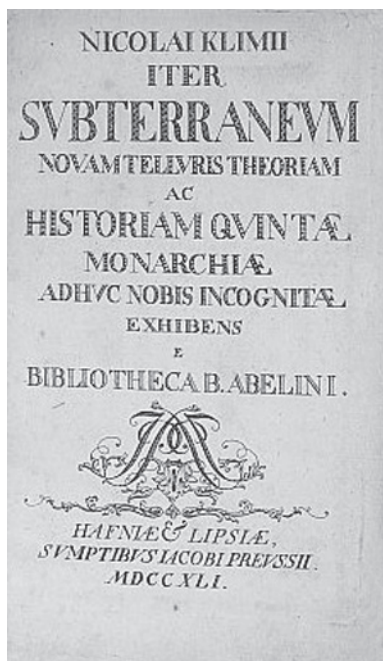
Kingova zbirka psalama, 1681.

Lutheranski kraljevi Fridrik II. (1559–1588) i Kristijan IV. (1588–1648) nisu se, međutim, odricali blagodati ovog svijeta. (Imena danskih kraljeva stalno su se smjenivala i svi vladari od 1448. nazivali su se Christian i Frederik, uz jednu iznimku). Živjeli su životom moćnih renesansnih vladara, uz rat i lov, obilate ručkove i večere (15-16 sljedova svaki dan), velike količine vina i žena, balove i dvorske predstave. Dizali su ogromne građevine, kao što je Kronborg u Helsingøru koji je Fridrik II. dao izgraditi tako što je pregradio staru utvrdu, između ostalog kako bi ojačao tzv. *Øresundstold* (eng. *the Sound duty*): namet koji je svaki strani brod morao platiti da bi prešao kroz prolaz u Baltičko more između Helsingøra i Helsingborga (koji je tada bio danski). Topovi na kronborškoj utvrdi nisu baš bili popularni među europskim trgovačkim zemljama. Ali Kronborg je istovremeno bio raskošan dvorac koji se u cijeloj Europi spominjao kao savršeni primjer novog stila u arhitekturi (*Dutch renaissance*).

Shakespeare, koji je svog Hamleta smjestio u Helsingør, nikada nije bio u tom gradiću, ali čuo je za dvorac od, između ostalih, nekoliko kolega glumaca koji su 1586. bili angažirani u dvorskom kazalištu u Kronborgu.

APSOLUTIZAM I PROSVJETITELJSTVO – HOLBERG

Ratna sreća nije bila uz Dance! Tijekom 17. stoljeća vodili su se razni ratovi sa susjednom Švedskom, dijelom u borbi za prevlast nad Baltičkim morem, uključujući *the Sound duty*, dijelom zbog sudjelovanja u stranim savezništva. Oštre zime

Naslovnica za Holbergovo djelo
Niels Klims underjordiske rejse iz 1741.

1658. godine švedska je vojska u maršu prešla preko zaleđenog mora i sramotno potukla Dance, koji su tada izgubili pokrajine Skaane, Halland i Blekinge (južne dijelove današnje Švedske). Rat je nastavljen sve do 1660. Taj je rat gotovo uništio dansku državnu kasu, pa je Frederik II. iskoristio priliku i izveo državni udar. Uspjelo mu je da od plemstva, svećenstva i građanstva preuzme svu vlast i tako je uveden *apsolutizam*. Posljedično, učinio je Dansku nasljednom monarhijom. **Godine 1665. donesen je Kraljevski zakon kao jedini europski ustav koji legitimira gotovo totalni apsolutizam. Bio je na snazi sve do Ustava Kraljevine Danske 1864. koji je označio prijelaz na reprezentativnu narodnu upravu (demokraciju). Kraljevska vlast ostala je nasljedna, a tako je i dan danas. U oba ustava utvrđuje se da kralj mora pripadati luteransko-evangelističkoj crkvi.**

U administraciju novog državnog aparata Kralj 1660. godine imenuje savjetnike i istovremeno uvodi novi sustav činova i prvenstva, koji je uključivao nove plemićke titule, kao što su grofovi i baruni, koje su mogli dobiti i pripadnici građanskog staleža – nasuprot starom sustavu gdje je plemstvo bilo nasljedno. Cilj novog sustava bio je stvaranje aparata državnih službenika koji bi bili obrazovani i kvalificirani, a istovremeno lojalni prema Kralju. Novo plemstvo dobivalo bi titulu, čin i službu shodno kraljevoj naklonosti – naklonosti za koju se plaćalo punom lojalnošću. Mogućnost ostvarenja socijalne mobilnosti u građanskim krugovima poticala osobne interese i sebične ambicije.

Ta vrsta “bolesti” ismijava se u satiričnom igrokazu *Den honette Ambition (Plemenita ambicija)* iz 1726, koji je napisao **najveći dansko-norveški pisac prosvjetiteljstva, profesor na Kopenhaskom univerzitetu, Ludvig Holberg** (1684–1754). Holberg je danas najpoznatiji po svojim komedijama; barem jedna od njih uvijek se nalazi na repertoaru danskih kazališta. Većina njegovih komedija napisana je za novo kazalište u Kopenhagenu, u čijem je osnivanju 1722. godine sudjelovao i sam Holberg. To je bilo prvo javno kazalište u Danskoj, međutim, zatvoreno je tek nekoliko godina nakon otvaranja: kada je 1728. izgorio velik dio Kopenhagena, crkva je tvrdila da je to bila božja kazna nad grešnim građanstvom, a za pijetetskog kralja Kristijana IV. zabranjeni su svaki provod i zabava, uključujući maškare, kartaške igre i kazališta. Njegov sin, Fridrik V, bio je pak drugačije prirode a i sklon piću, pa je opet otvorio mogućnosti zabavnog života, kao i samo kazalište. Nakon pauze tijekom koje se bavio ozbiljnim temama, Holberg je ponovno počeo pisati igrokaze. U međuvremenu, otvoreno je današnje Kraljevsko kazalište, ali je Holberg osjetio da se tijekom pijetetskog režima promijenio ukus kopenhaskog građanstva: morao se prilagođavati moralu određenog kruga ljudi i u svojim novim igrokazima ispustiti “slobodan i prirodan način govora, čime komedije znatno slabe”, napisao je, te dodao da su stvari otišle tako daleko da “naše žene više ne podnose na sceni čuti riječ ‘djevičanstvo’.”

Holberg je bio inspiriran Molièream, kao i talijanskom tradicijom komedije *dell' arte*, koje je upoznao na svojim putovanjima po Italiji i Francuskoj. Namjera mu je bila “koristiti i zabaviti”, i u nizu kazališnih komada ironizira loše strane seljaštva, građanstva i plemstva te “bolesti” kao što su arogantnost, taština, snobizam, religiozni fanatizam itd. Pritom uvijek uz pouku o zdravom razumu, toleranciji i putu zlatne sredine kao idealu. No i uz uvjerenje da je prosvijećeni apsolutizam najbolji oblik vladavine.

Upravo je oblik vladavine tema Holbergovog romanu *Podzemaljsko putovanje Nielsa Klima (Nicolai Klimii iter subterraneum)* koji je profesor izdao na latinskom 1741. godine. Knjiga je ubrzo postala popularna u Europi i odmah je prevedena na njemački, engleski, francuski, danski, švedski i ruski. Glavni junak je mladi Niels Klim koji se vraća u svoj rodni grad Bergen u Norveškoj nakon što je završio studij teologije u Kopenhagenu. Na izletu malo izvan grada, on pada u jednu duboku rupu i završava na planeti u unutrašnjosti Zemlje, koja se naziva Nazar. Tu se susreće s nizom neobičnih društava i najčudnovatijim narodima. Jedna od zemalja zove se Potu, što je obrnuto pisan naziv za Utopiju – jasna referenca na knjigu Thomasa Morea iz 1516. godine. Ali Holberg aludira i na znanstveno-fantastične romane Cyrana de Bergeraca (1662) te fiktivne putopisne romane kao što su Swiftova *Guliverova putovanja* (1726) i Montesquieuova *Perzijska pisma* (1721). Sva ta djela, kao i Holbergov roman, puna su oštre i zabavne satire, kako na

vlastito društvo tako i na filozofske refleksije o tom kako treba izgledati *tolerantno i razumno* društvo. U idealnom društvu zemlje Potu čovjeka se ocjenjuje prema njegovim sposobnostima, nepotkupljivosti i društvenom zalaganju, i zato je prirodno da i žene ravnopravno s muškarcima zauzimaju najznačajnije položaje.

Kada je Holberg pisao Nielsa Klima to baš nije bilo u programu pijetetske crkve i kralja. Ipak, 18. stojeće doba je racionalizma. Između 1770–1772. napravljeni su radikalni eksperimenti na putu realizacije misli prosvjetiteljstva. J. F. Struense, njemački liječnik mentalno oboljelog Kristijana VII. uspio je zadobiti ogroman politički utjecaj. Iskoristivši situaciju, uveo je mnoge reforme: slobodu tiska, ukidanje torture, bolje uvjete za kmetove, ukidanje silnih privilegija itd. No istovremeno postao je ljubavnik kraljice Caroline Mathilde. Sve u svemu, vrlo spektakularna drama završila je pogubljenjem Struensea 1772. godine (odlično opisano u poznatom romanu švedskog pisca Pera Olova Enquista, *Posjeta kraljeva liječnika*, 1999; na hrvatskom u prijevodu Željke Černok, 2005). Nakon nekoliko godina reakcionarne vladavine, 1784. započele su reforme, sveobuhvatne promjene strukture, naročito na selu: pojavio se snažan i bogat seljački sloj. Istovremeno građanski sloj u Kopenhagenu zarađivao je silan novac, posebno zahvaljujući trgovini robova iz Afrike i kolonijalne robe iz danskih kolonija na Karibima.

ROMANTIZAM – HANS CHRISTIAN ANDERSEN I SØREN KIERKEGAARD

Kopenhagen je cvjetao. Ali samo do Napoleonovih ratova, u kojima je Danska bila na “krivoj strani” – uz Napoleona. Zato su Englezi 1807. bombardirali Kopenhagen, a zemlja je uskoro bankrotirala. 1814. godine danski je kralj morao predati Norvešku (koju su u međuvremenu okupirali Šveđani i koja je postala samostalna tek 1905). U danskom kulturnom životu stvoreni su uvjeti za preobrazbu interesa – prema unutra, prema duševnom životu. Prva polovica 19. stoljeća, u kome su danska umjetnost i sav kulturni život bili prožeti njemačkim romantizmom, naziva se **Zlatnim dobom**.

Ključna riječ postaje *pisac kao genij* – koji na dualistički način uspijeva sagledati duboku, skrivenu istinu, ali koji se ujedno obračunava sa svakodnevnim preokupacijama građanstva, koje smatra glupim i ograničenim. Prvi danski romantični pjesnik je Adam Oehlenschläger (1779–1850), između ostalog autor danske nacionalne himne (1819); pjesnik se usredotočuje na područja sakralnosti – na nacionalno, povijesno, te mitologiju i prirodu. Prve strofe zvuče:

*Der er et yndigt land,
det står med brede bøge
nær salten østerstrand*

*Det bugter sig i bakke, dal,
det hedder gamle Danmark
og det er Frejas sal.*

*Zemlja koju ljubimo
Dražesnih šuma breza
Pokraj baltičke obale
Posvuda brežuljci i doline
Znana je kao drevna Danska,
Gdje Freyin duh jošte živi.*

Mnogi romantičari su panteisti, oni pronalaze božanstveno/duhovno u prirodi ili u kozmosu. *Duh prirode* je naslov knjige koju je 1850. objavio danski znanstvenik H. C. Ørsted (1771–1851). Knjiga je prožeta romantičnom filozofijom prirode i zanimljivo je da je baš takav način razmišljanja doveo Ørsteda do *elektromagnetizma*, otkrića koje je bilo odlučujuće za razumijevanje što je uopće elektricitet, te za daljnji znanstveni rad znanstvenika kao što su Ampère i Faraday.

I decidirano *kršćanski* pisci bili su pod utjecajem romantike. Doktrinirano, pijetističko kršćanstvo u 19. stoljeću bilo je prošireno prije svega među siromašnim seljacima i ribarima, koji su se u svojim sirotinjskim životnim uvjetima radovali vječnom, boljem životu poslije smrti. I dalje su pjevali Brorsonove psalme o odricanju od grešnog, zemaljskog života, te utjehi i vjeri u spasitelja, mučenika Isusa. Nasuprot tome, svećenik N. F. S. Grundtvig (1783–1872) i pisac B. S. Ingemann (1789–1862) predstavljali su svjetliji kršćanski pogled, koji je perfektno odgovarao novoj klasi seljaka, vlasnika posjeda. Zahvaljujući dobroj konjunkturi (iz 1830-ih) oni su jačali i postajali sve samosvjesniji. Za vlasnike posjeda život na Zemlji i nije bio tako loš: *Vær velkommen Herrens aar* (Pozdravljamo Novo ljeto našega Gospodina) Grundtvigov je novogodišnji psalam u kojem se izražava očekivanje da će Bog Otac darovati plodnost oranicama i poljima seljaka.

Istovremeno u pjesništvu nalazimo takozvani *biedermeier*-stil u kojem se malograđanska idila unutar četiri zida opisuje sasvim realistično. Započinje građanski projekt općeg odgoja koji se ogleda u pojavi *Bildungsromana*, romana o odgoju i formiranju osobnosti, s idealističnim pogledom na čovjeka.

Pobuna i *biedermeier* često se mogu pronaći u istom stvaralaštvu, npr. kod Hansa Christiana Andersena. U njegovoj popularnoj dječjoj pjesmi idila je gotovo nadohvat ruke; ali pri kraju, završnim stilskim prekidom: *og så vid're* (i tako dalje), naslućuje se i ironična distanca, koja je također element u kompleksnom stilu romantizma:

*Hist, hvor vejen slår en bugt,
ligger der et hus så smukt –
væggene lidt skæve stå,
ruderne er ganske små,
døren synker halvt i knæ,
hunden gør, det lille kræ,
under taget svaler kvid're,
solen synker og så vid're.*

Tamo gdje zaokreće put
 Tamo je kuća tako divna
 Zidovi pomalo nakrivljeni stoje
 Prozori tako mali
 Vrata vise
 Pas laje, taj mali stvor,
 Ispod krova, laste cvrkuću,
 Sunce zalazi, i tako dalje.

Za bajke Hansa Christiana Andersena često se (izvan Danske) smatra da su priče za djecu. Ali jasno je da se one istovremeno obraćaju odraslima. Andersen je pod svoje stare dane upozoravao da je naiva samo dio njegovih bajki, te da je humor taj koji je njihova prava snaga. Naiva je kod njega vidljiva npr. u obliku jednostavne, nedogmatične, dječje vjere u život poslije smrti uz boga na nebu, kao u žalosnoj priči “Crvene cipelice” (1845): djevojčica je mrtva a “duša joj je sunčevim zrakama odletjela bogu”; ili u “Djevojčici sa šibicama” (1845): “Baka je podigla malenu djevojčicu na svoju ruku i one su odletjele u sjaju i veselju, tako visoko, tako visoko; i nije bilo hladnoće, nije bilo gladi, nije bilo straha – bile su kod boga!” Humor je pak izražen stilističkim zahvatom tako da se stvari gledaju s distance. Primjerice u priči “Carevo novo ruho” (1837), u kojoj mali dječak otkriva istinu i prazninu vlasti. Ali ono što najviše uznemiruje u ovoj priči Careva je završna rečenica: “sada moram izdržati ovu procesiju”. To i učini. I dopuste mu, jer dobro građanstvo brzo zaboravlja.

Uz Sørenea Kierkegaarda (1813–1855) Hans Christian Andersen (1802–1875) je sigurno najpoznatiji danski pisac u svijetu. Postmodernistički danski

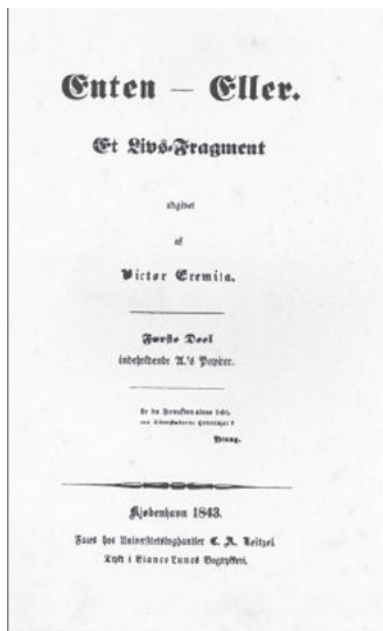
pisac Svend Åge Madsen definirao je žanr “egzistencijalne priče” kao izraz posebne danske pripovjedačke tradicije. Njezin način izražavanja i razmišljanja počiva na dvije osnove: dijelom na Andersenovoj zaigranoj radosti pripovijedanja – Goetheovim riječima rečeno: *Lust zu fabulieren* – a dijelom na Kierkegaardovom razmišljanju koje se uspjeva “probiti u najdublje egzistencijalne probleme”. Najkraće rečeno, egzistencijalnu priču možemo definirati kao naročitu kombinaciju umijeća pripovijedanja i pogleda na život.

Pojam pogled na život (*Lebens- und Weltanschauung*) okosnica je Kierkegaardove filozofije. Poznata je njegova podjela na tri “stadija” ili pogleda na život: *estetički* (ironija) – *etički* (humor) i *religiozni pogled*. Ironija i humor definirani su kao neka vrsta međustadija. Često ih se tumači kao da “stadiji” predstavljaju stepenice, s religioznim pogledom kao najvišom stepenicom. Ali Kierkegaard opisuje sve “stadije” s jednakim poštovanjem: s distanciranog položaja pripovjedača (posredstvom niza pseudonima) on uz dubok psihološki uvid ukazuje na niz mogućih egzistencijalnih pozicija prema kojima čitalac uspostavlja vlastiti odnos. Upravo to, *odnositi se prema nečemu i izabrati*, biva odlučujuće. I u svim slučajevima pitanje o načinu života – postojanja – ključno je na ovom svijetu. U *Završnom neznanstvenom prologu* (1864) on koristi pseudonim Johannes Climacus koji se predstavlja se kao “izvorni humorist” što “živi u zemaljskom životu, ali teži kršćansko-religioznom.”

U političkom svijetu seljaci i građani okupili su se sa zahtjevom za ukidanje apsolutizma i uvođenje demokracije. Polako se formirala politička javnost, između ostalog s nacionalno-liberalnim novinama *Fædrelandet* (*Domovina*, od 1834) kao njihovim glasom. Pod utjecajem revolucionarnih zbivanja u Europi krajem 1840-ih, “narod” se obratio kralju, Fridriku VII. (1848–1863) s molbom da uvede novi ustav. Ustavom od 1849. godine Danska je postala konstitucionalna monarhija s trodjelnom vlasti inspiriranom Montesquieuom i osiguranjem tradicionalnih, građanskih prava i sloboda, uključujući i slobodu tiska i religije. Ali kralj je i dalje bio taj koji je imenovao vladu; parlamentarizam, u kojemu vladu formira parlamentarna većina, Danska je dobila tek 1901, dok su žene pravo glasa dobile tek 1915. godine.

“MODERNI PROBOJ” / NATURALIZAM – GEORG BRANDES & CO.

Dva dansko-njemačka rata, 1848–1850. i 1864, smanjila su Dansku. U novoformiranom parlamentu vodila se bitka među raznim strankama oko tumačenja Ustava. U drugoj polovini 19. stoljeća stvoren je tzv. četverostranački sustav koji su sačinjavale Socijal-demokracija, Radikalni liberali i Liberali s jedne strane, te Desni (kasnije Konzervativna stranka) s druge strane. (Od tog vremena formirano je više stranaka, a

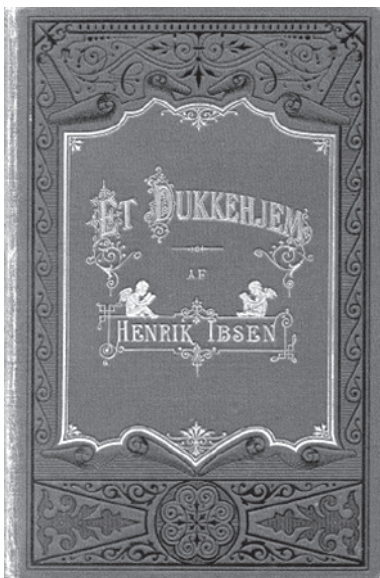
Naslovnica Kierkegaardovog djela *Enten-Eller* (*Ili-ili*) iz 1843. koje je izdao pod pseudonimom Victor Eremita.

i podjela strana je drugačija.) Svaka stranka imala je svoje novine koje su vodile oštre rasprave o gorućim političkim i kulturnim pitanjima.

“**Moderni proboj**” naziv je za **skandinavski** književno-kulturni pokret na čelu s Georgom Brandesom (1842–1927) kao vodećom ličnosti. Godine 1871. kao mladi književnik pun entuzijazma vratio se kući s putovanja po inozemstvu, između ostalog po Italiji i Francuskoj, gdje se upoznao s najznačajnijim piscima i kulturnim stvaraocima tog vremena. U studenom iste godine započeo je seriju predavanja o književnosti 19. stoljeća na Kopenhaškom sveučilištu. Želio je uzdrmati nordijsku romantičnu književnost okrenutu samoj sebi, nacionalnu uskoglednost i škrtost, pored ostalog formulacijom koja je gotovo postala **parola pokreta**: “**Da je književnost u naše doba živa, pokazuje činjenica da o problemima raspravlja.**”

Narednih desetljeća svi aspekti suvremenog društva postali su predmet književne rasprave: posljedice modernoga kapitalističkog društva, industrijalizacija, klasna borba, politizacija, urbanizacija, sekularizacija, darvinizam, brak, uloge spolova, seksualnost... Realističan prikaz društvene zbilje skandalizirao je buržoaziju. Brandes je započeo kritiku cijeloga kulturnog nasljeđa na kojem se temeljio građanski odgoj i cijeli sustav normi.

Kopenhagen je postao centar ovoga skandinavskog pokreta, pa je tako Ibsenova *Lutkina kuća* imala premijeru u Kraljevskom kazalištu u Kopenhagenu 21. prosinca 1879. Kakav odjek su ova drama i predstava imale u krogovima buržoazije vidljivo je iz jedne kopenhaške, društvene pozivnice: uz *dresscode*, tu se naglašava: “O Lutkinjoj kući se ne diskutira!”

Naslovnica prvog tiskanog izdanja *Kuće lutaka* Henrika Ibsena 1879. g.

I *Gospođica Julija* Augusta Strindberga iz 1888. imala je premijeru u Kopenhagenu, ali kao zatvorena predstava u jednom eksperimentalnom kazalištu jer je službena premijera zabranjena zbog nepristojnosti.

Henrik Pontoppidan, Herman Bang, J. P. Jacobsen također su pisci iz kruga “modernističkog proboja”. Dominantan žanr tog doba bio je darvinistički inspiriran, naturalistički, razvojni roman (*Entwicklungsroman*) s fokusom na nasljeđe i okolinu. Važan doprinos dale su i **spisateljice**, koje su posebno uz pomoć Georga Brandesa, izašle u javnost, kao npr. dansko-norveška spisateljica Amalie Skram i švedska spisateljica Victoria Benedictsson. Ali uvjeti života i stvaralaštva žena-pisaca bili su drugačiji i neugodniji pa se stoga njihova književna djela nazivaju **romani sloma**, budući da glavni lik završava autodestruktivno. Većina tih spisateljica završila je u umobolnicama ili je počinila samoubojstvo.

Međutim, Brandes i ostali nisu na programu imali samo društvenu raspravu i kritiku. Brandes je tako napisao i velike monografije o klasicima kao što su Goethe, Heine i Shakespeare, i on je bio taj koji je europskoj publici predstavio Søren Kierkegarda i Friedricha Nietzschea – prvoga s kritičkom distancom, drugoga s privrženošću i divljenjem. Njegova knjiga inspirirana Nietzscheom iz 1888. zove se *Aristokratski radikalizam*.

S ulaskom u novo, 20. stoljeće, promijenio se fokus: uslijedio je zaokret prema problematici identiteta i nesvjesnom, unutrašnjem životu. To se odnosilo i na pisce koji su ranije bili angažirani oko društvenih tema. “Pejzaž je stanje duše”, rekao je Strindberg kad ga je pogodila famozna *Inferno-križa*. Pojačani nervni impulsi smatrali su se posebnom karakteristikom genijalaca, a nadčovječno sofisticiranje čulnog aparata, nužno za umjetničko stvaralaštvo u suvremenom društvu. Uz nekoliko čuvenih psihijatarata i njihovih klinika Kopenhagen postaje novo skandinavsko čvorište: tu su umjetnici, kao npr. Edvard Munch, dolazili na liječenje – i po inspiraciju za opisivanje duševnih stanja. Dominantan stil postao je simboličan. Najznačajniji su liričari simbolizma Sophus Claussen, čije pjesništvo se raspinje između ‘prezira i ideala’, à la Baudelaire, te Johannes Jørgensen koji je konvertirao na katolicizam i postao čuven, posebno u Italiji, po svojim biografijama suvremenih svetaca, između ostalih Franje Asiškog.

MODERNIZAM I REALIZAM – JOHANNES VIG JENSEN

Simbolizam se ponekad smatra prvim od mnoštva -izama koji bujaju cijelom Europom – futurizam, ekspresionizam, nadrealizam – (Tom Kristensen, Jens August Schade, Gustaf Munch Petersen), a koji su okupljeni pod nazivom: **modernizam**. Bez obzira na

različitost u njihovim izražajnim oblicima, zajedničko im je polazište suvremeno društvo koje se formiralo tijekom 19. stoljeća, a prema kojem su se modernisti odnosili s mješavinom gađenja (eng. *disgust*) i fascinacije. I s tim je povezana **sekularizacija**: sve raširenije iskustvo, tradicionalno (kršćansko) poimanje da su **bogom dani smisao života** i vječni život nakon smrti – samo iluzija. “Bog je mrtav”, riječi su Nietzschea. Življenje, život, doživljava se kao nepredvidljiv (eng. *contingent*). Modernizam je u svim svojim oblicima pokušaj da se pronade **jezični/umjetnički izražajni oblik** koji bi odgovarao tom iskustvu i posljedicama koje slijede: gubljenje ega, ljudi bez korijena, rascijepljenost, melankolija, otuđivanje. Iz tog kaosa mnogi modernisti traže izlaz u novoreligioznim strujama: u spiritualizmu, okultizmu, teozofiji.

“Opijajuća besmislenost života, blaženstvo života u borbi sa smrću.” Tako je Johannes V. Jensen (1873–1950) doživio Svjetsku izložbu u Parizu godine 1900. Jensen je bio najpoticajniji danski pisac u 20. stoljeću. U njegovim djelima obuhvaćena su sva iskustva suvremenosti – biti bez korijena, besmislenost... – ali on istovremeno – svojim “slobodnim stihovima à la Walt Whitman – razvija vitalizam koji teži životu u njegovoj prolaznosti i ljepoti, uvijek u lovu na sudbinu. Kao globtroter želio je vidjeti, osjetiti i dokučiti atmosferu i prirodne fenomene cijele zemaljske kugle, od Singapura na istoku do Memphisa na zapadu; kao darvinist služio se markantnim slikama da opiše bijeg od vremena te evoluciju – sve od njenog početka.

U zbirci poezije *Pjesme* iz 1906. godine Jensen miješa tradicionalne pjesme u rimi s novim oblicima, uz ritmički zvučno obojenu mješavinu novinarstva i esejistike, kreativne igre riječi i razigrane metaforike.

DET RØDE TRÆ (slutningen)

*Alverden rykker frem, sejrrig, og dør.
Og hvorfor sidder jeg ene med et ru Kvak
fra mit tungsindige Sump hjerte?
Hvem har snydt mig for min lynende Skæbne?*

CRVENO DRVO (završetak)

*Cijeli svijet pobjednički stremi naprijed, i umire.
A zašto ja sam sjedim, i oporo grakćem
Iz svojega melankoličnog i močvarnog srca?
Tko me je lišio moje blještave sudbine?*

PAA MEMPHIS STATION (begyndelsen)

*Halvt vaagen og halvt blundende
slået af en klam Virkelighed, men endnu borte
i en indre Gus af danaidiske Drømme
staar jeg og hakker Tænder
paa Memphis Station, Tennessee.
Det regner.*

NA STANICI MEMPHIS (početak)

*Napola budan i napola usnuo,
Pod udarom turobne stvarnosti, ali još izgubljen
u magli danajskih snova unutrašnjeg mora
stojim cvokočući zubima
na Stanici Memphis, Tennessee.
Kiši.*

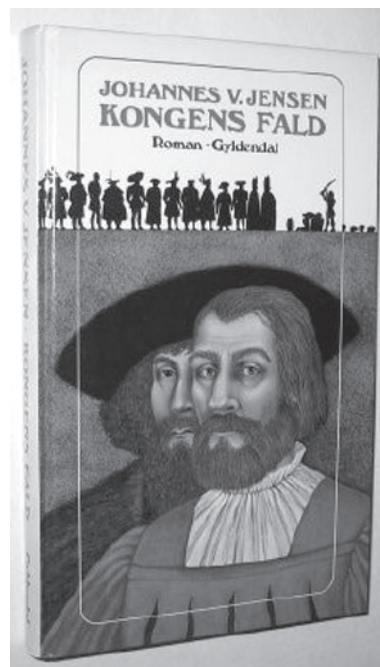
COLUMBUS (slutning)

*Der er ingen Gud i de rasende Bølger,
der er Christofer Columbus' Hjerte,
som skabte en ny Verden
ud af sin Verdenssmerte.*

KOLUMBO (završetak)

*Jer nema boga na pogibeljnom oceanu
do Kolumbova srca, što zauvijek gori,
koji je stvorio svijet iz svoje tuge,
i iz svoje vječne čežnje.*

“Da bih mogao misliti novo, moram osjetiti novo” i “skok u metaforu” druga su dva Jensenova načela. Njih koristi, između ostalog, u starom poznatom žanru, u mitovima, koje “modernizira”. Služi se tehnikom kao u *Fusiyami*, gdje započinje sjećanjima na osjetilno (“kada sam pogledao naprijed...”), nakon čega razvija metaforiku u snažnoj kozmičkoj perspektivi, dok na kraju slijedi zaključak na sasvim konceptualnoj razini, pri čemu pjesnik negira svaku iluziju (o drukčijem svijetu od ovoga) u korist potpune predanosti Zemlji i prirodi, ovdje i sada. To je učenje koje Jensen ističe na mnogim mjestima u svom spisa-

teljstvu, postavljajući se kao nemirna figura s fatalnom čežnjom za nepoznatim, pri čemu se često poziva na svoj omiljeni lik, Kristofora Kolumba, koji se nadao da će pronaći Raj.

Jensenov roman *Pad Kralja* iz 1906. čitaoci su 1999. godine ocijenili najboljim danskim romanom u 20. stoljeću (najbliži konkurent bila je zbirka *Sedam gotskih priča* Karen Blixen). Površinski riječ je o povijesnom romanu, pisanom izrazito emocionalnim jezikom. To je priča o mladom studentu Mikkelu Thøgersenu koji je umješšan u život rastresenog kralja Kristijana II. (1513–1523) u godinama uoči uvođenja reformacije, pri čemu su obojica hiroviti fantasti udaljeni od stvarnosti. Rečeno je da je to najiskrenija knjiga napisana o danskom duhu. Jensen je 1944. godine dobio Nobelovu nagradu "... zbog začudne snage i plodnosti svoje poetske imaginacije združene s intelektualnom radoznalošću širokoga raspona i odvažnim, osvježavajuće kreativnim stilom."

Paralelno s modernizmom u 20. stoljeću pojavio se val realističke književnosti različitih paradigmi: socijalni darvinizam, socijalni realizam, kulturni radikalizam, psihološki realizam (Martin Andersen Nexø, Martin A. Hansen, H. C. Branner), u kojima se mnogi pisci oštro i kritički fokusiraju na posljedice razvoja kapitalističkog društva, kao i na političke odnose, između ostalog i u odnosu na dva svjetska rata.

Predstavnik je tog poslijeratnog kulturnog radikalizma Klaus Rifbjerg koji u svojoj impozantno velikoj produkciji romana (npr. psihološkim trilerom *Anna (jeg) Anna*, koji je na hrvatski preveden pod naslovom *Ana (ja) Ana* kao i zbirka pjesama), ispituje **rastrganog, otuđenog, suvremenog čovjeka, kojemu je teško pronaći samoga sebe u društvu blagostanja**, koje je cvjetalo 1950.-ih godina, između ostalog zahvaljujući američkoj Marshallovoj pomoći. Po njegovoj zbirci pjesama iz 1960., *Konfrontacija*, nazvana je cijela generacija liričara modernizma. U prvoj pjesmi ove zbirke, "Život u kupaonici", sapun govori o čovjeku: ta glatka stvarčica na koju se ona/on pokliznu i padnu!

Ivan Malinovski, pjesnik modernizma, također obrađuje temu podijeljenosti, gdje u slikama nalik na kolaže kombinira oštru i zajedljivu kritiku društva s inzistiranjem na (biološkoj) volji za životom i preživljavanju usprkos svemu, kao npr. u pjesmi 'Disjecta membra' iz zbirke pjesama *Galgenfrist* iz 1958., koja završava ovako:

men dette splittede blod vil ikke dø
og ukueligt er kødet der klynger sig til sit ben

ali ova podijeljena krv odbija umrijeti
a meso koje se prijanja uz svoju kost ne može se
ustrasiti

I onda, naravno, 'egzistencijalne priče' sa čudnim piscima, kao što su Kafkom inspirirani Peter Seeberg i Villy Sørensen, ovaj posljednji sa *Sære Historier*

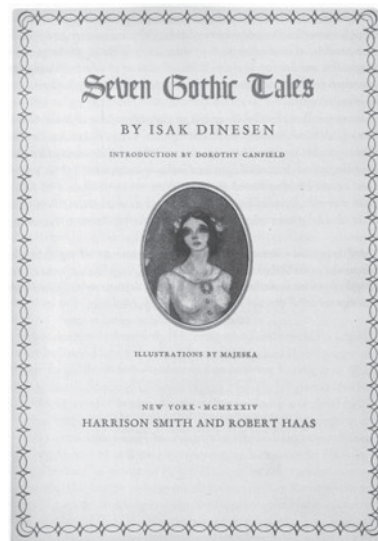
(*Čudesne priče*, 1953), i *Ufarlige Historier (Bezopasne pripovijesti*, 1955) – koje uopće nisu bezazlene već su naprotiv – monstruozne.

NEKA STRANA PTICA? – KAREN BLIXEN / ISAK DINESEN

I Karen Blixen, poznatu također pod imenom Isak Dinesen (1885–1962), možemo, prema Svendu Ågeu Madsenu, svrstati u *specifično danske egzistencijalne pripovjedače*. Inače, mnogi su Blixen smatrali 'stranom pticom' u danskom književnom okruženju, i to iz više razloga.

Naime, njezine knjige najprije su izlazile na engleskom, pod pseudonimom Isak Dinesen, a nakon toga sama ih je prevodila na danski. Mnoge njezine priče, posebno one ranije, zbivaju se u "ne-danskom" miljeu, i to u nekom drugom vremenu, u 18. i 19. stoljeću. Čudnovate su ili "gotske", uznemirujuće i zastrašujuće. Svjedoče o nevjerojatnoj načitanosti spisateljice i postavljaju velik zahtjev spram čitaoca jer su pune dubinskih slojeva i intertekstualnih aluzija na svjetsku književnost: *Bibliju*, *Ovidija*, *Kuran*, *1001 noć*, *Shakespearea*, *Dantea*, *Edgara Allana Poa*, *Hansa Christiana Andersena*, *Kierkegaarda*... Odatle Blixen izvlači priče i epizode koje se isprepleću u nekom okviru, po principu kompozicije nalik na kinesku kutiju ili babušku-lutkicu, ili labirint. Priče su ispričane naizgled staromodnim glasom pripovjedača. Ali, kako je jedan kritičar primijetio: ona je istodobno "jako staromodna, potpuno suvremena i daleko ispred svog vremena."

"Sve su tuge podnošljive ako se uobličie u priču ili ako se o njima ispriča priča," izrekla je kao Isak Dinesen u jednom intervjuu *The New York Timesu* 1957. godine. To je upravo ono što ona i njezini (posebno ženski) glavni likovi čine kad se nađu u neugodnim situacijama, u neprilikama, nesporazumi-

ma itd.: identificirajući se s figurama i situacijama u “priči”, pokazuje razumijevanje, daje smisao onome što izgleda besmisleno.

Zadnja zbirka priča K. Blixen iz 1958. nosi naslov *Anegdote o sudbini* (*Anecdotes of Destiny*; sadrže i čuvenu *Babettinu gozbu*). U jednom intervjuu ona objašnjava: “Sudbina ne znači isto meni, kao i većini drugih ljudi. Ne shvaćam sudbinu kao nekog bezličnog Boga, kojemu smo prisiljeni pokoriti se u strahu i trepetu. Za mene sudbina nastaje u interakciji između moje prirode i okoline.” Da bi se uočila i da bi se uspostavio odnos prema toj interakciji, ali i da bi se mogla formirati nečija priroda, potrebna je **distanca** – da se stvari i samoga sebe vidi “odozgo”. A to je ono što se zbiva pripovijedanjem. I time *storytelling* slični humoru; po riječima talijanskog humorista Giovannija Guareschija: humor se pojavljuje kad promatraš danas sutrašnjim očima (*guardare l'oggi con gli occhi di domani*).

Razlog što je njemačko-američka politička filozofkinja Hannah Arendt (1906–1975) postala velika obožavateljica Isak Dinesen zasigurno treba tražiti u njihovom zajedničkom ne-metafizičkom razumijevanju života, kao i stavu da je **na suvremenom čovjeku da storytellingom stvori vlastitu sudbinu**. Arendt ovako komentira Dinesen: “U ovoj priči pojedine činjenice gube svoju nepredvidljivost te zadobivaju ljudsko shvatljivo značenje... Priča razotkriva značenje nečega što bi inače moglo ostati nepodnošljivi slijed pukih zbivanja.”

Karen Blixen nije uspjela dobiti Nobelovu nagradu iako je za nju nekoliko puta bila nominirana. Godine 1954. tu je nagradu dobio Ernest Hemingway, koji je velikodušno izjavio da misli kako je dobitnica, umjesto njega, trebala biti Karen Blixen.

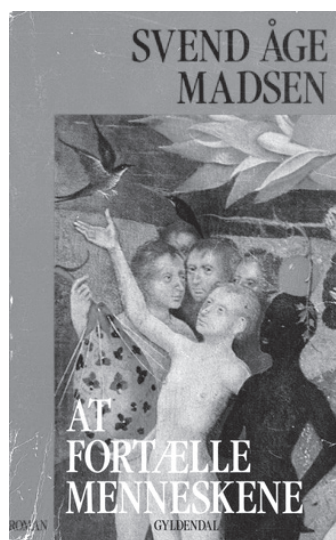
POSTMODERNIZAM

Postmodernizam – u filozofiji, arhitekturi, književnosti itd. – ima difuznu i diskutabilnu oznaku, pa se može koristiti kao pravac koji s posljednim godinama 20. stoljeća dolazi “nakon” modernizma.

U tom okviru glavnu ulogu imaju Michael Strunge, Søren Ulrik Thomsen, Pia Tafdrup, Niels Frank i Pia Juul; većina njih koristi *crossover*, miješajući na nov način medije, žanrove, oblike pripovijedanja, fiktivne figure i instrumente. Neke od karakterističnih aspekata nalazimo, doduše, već i kod ranijih pisaca, između ostalih i kod Karen Blixen te onih kojima je ona bila najveća inspiracija, kao što su Per Højholdt i Peter Høeg¹

U najnovijoj danskoj književnosti u fokusu su uglavnom pitanja o ‘identitetu’ i ‘svrsi života’.

Kod ranih modernista to je često bilo **bolno traženje**. Postmodernisti pak **prihvataju** “besmisle-

ne” uvjete, dakle svijet onakav kakav jest. Kod Svend Åge Madsena (rođ. 1939) nalazimo zamjenu za negativno ozvučen pridjev “besmislen” – u “oslobođen smisla”. Rezultat je neprisilan, igrivi odnos prema sadržaju i obliku, kao i općenito često ironičan odnos prema autoritetu, uključujući i pripovjedača. **Prema modernu pripovjedaču u principu se gotovo ne može imati povjerenja, niti je on vjerodostojan.**

Taj stav eksplicitno je izražen u romanu Christine Hesselholdt o fotografkinji *Vivian* (2016). Tu je pripovjedač jasna, identificirajuća figura – premda, na neki način samo jedna u polifoniji glasova – dok istovremeno u tematiku knjige ulazi odnos između fotografije i knjige kao sredstva izražavanja. Roman je ekstremni je primjer postmodernističke, samokomentirajuće metaknjiževnosti – metafikcije. Uz pripovjedača u kojeg se nema povjerenja slijedi i **višeznačnost** koja čitaoca stavlja u aktivni položaj, između ostalog u odnosu na tumačenje priče: tko je npr. ubojica u priči *Pije Juul Savitljivac*?

No to ne umanjuje **snagu priče**, posebno u odnosu na **stvaranje identiteta** (tko sam ja?). Romani Svenda Ågea Madsena imaju neobične naslove, jedan je npr. *Pričati ljudima* (*At fortælle menneskene*, 1989); to znači da je u samoj priči riječ o “nastajanju”, ili točnije, o odrazu mnogih priča iz drugačijeg kuta. Štoviše, time se jača **etička poanta story-tellinga**: fantazija i empatija; taj stav prisutan je u Madsenovoj znanstveno-fantastičnoj priči *Uvod* (1990), u kojoj se u kontekstu pogleda na prošlost iz budućnosti konstatira: “to je bio pravi razlog vala nasilja – u stvari to je bio val bez osjećanja, posljedica činjenice da više nema empatije, da je nemoguće identificirati se s drugima, upravo zato što se priče više ne čitaju.”

Postavlja se pitanje o ranijim gledanjima na srž samog *ja*, iz koje se individua mogla razvijati. Npr. u humorističnom romanu Sidsel Falsig Pedersen *Konj slavi rođendan* (*Hestens fødselsdag*, 2014), u kojima pripovjedač ima poteškoća u “nalaženju svog ja”.

¹ *U jednoj noći*. Prev. Đurđica Žlebačić Sorensen. IK Vrijeme, Zenica 1990.

“Mislim da je stvar u tome da moram u sebi osjetiti samu srž, nešto što je prepoznatljivo u meni. Možda sam rođen bez nje ili se nisam razvio kako treba. Nadam se da to nije samo zbog moje lijenosti.”

ISKUSTVO LJEPOTE

Obračun s tradicionalnim, autoritativnim piscem naći ćemo na drugačiji način kod takozvanih “pjesnika sustava” koji su često dobro potkovani u prirodoslovnim studijima: Svend Åge Madsen (rođ. 1939) svojevremeno je studirao matematiku, Inger Christensen (1935–2009) fiziku, kemiju i matematiku. Njihove književne radove prožima kombinacija ozbiljnog intelektualnog rada s bujnom maštom te igrom sa “sustavima”, koja u velikoj mjeri dozvoljava piscu izbore koje čini – ali koja umetnutim prekidima istovremeno iste postavlja u pitanje.

Struktura u zbirci pjesama Inger Christensen *Alfabet* (1981) sastoji se od nekoliko sustava, između ostalih, jezičnih (alfabet) i matematičkih: Fibonaccijev niz (1, 1, 2, 3, 5, 8, 13 itd., što znači da je svaki broj zbroj ona dva prethodna), koji se računaju kao posebno harmoničan slijed brojeva, između ostalog zato što im je princip u muštrama a struktura u prirodi: u šišarki, ananasi, puževoj kućici itd. U zbirci pjesama u “strofama” nabrajaju se i redaju iznenađujući i uznemirujući fenomeni iz prirode i društva: sve ono što postoji – još uvijek! Predosjećajući katastrofa, apokalipsa:

2

*bregnerne findes; og brombær, brombær
og brom findes; og brinten, brinten*

3

*cikaderne findes; cikorie, chrom
og citrontræer findes; cikaderne findes;
cikaderne, ceder, cypres, cerebellum*

2

*bujad postoji; i kupine, kupine;
brom postoji; i vodik, vodik.*

3

*cvrčci postoje; cikorija, krom,
četrunovo stablo; cvrčci postoje;
cvrčci, cedrovi, čempresi, cerebrum*

Inger Christensen rado je čitala svoje pjesme, uvijek jednobojnim glasom koji bi seansu čitanja pretvarao u meditativni doživljaj. To se posebno odnosi na njezinu posljednju zbirku pjesama *Dolina leptira* (*Sommerfugledalen*, 1991). U njoj pjesme postavlja u sasvim drugačiji sustav: u *sonnet corona*, dakle zbirku od 15 soneta koji pažljivo prate pravila žanra glede strofa i metrike; svaki sonet (osim prvoga) započinje s posljednjom linijom prethodnog soneta. Posljednji se sonet, br. 15 odnosno *mastersonnet*, sastoji od prvih stihova svih 14 prethodnih soneta. Veličanstvena umjetnička kulminacija!

Sonet započinje lepršanjem leptira u dolini, ali taj se osjećaj odmah objašnjava prirodno-znanstvenim činjenicama ili slikama iz sna. Ali onda se u trećoj strofi postulira priznanje koje se zasniva na drugačijem iskustvu, “zamagljenom razumu”. Taj tip saznanja (sagledavanja) uvlači simboliku boja i imena fenomena (leptira), kao i veliku sliku kreativnog anđela svjetla (intertekstualna referenca na psalam roman-tičara B. S. Ingemann) – metafora za prelijep i impresivan osjećaj snage, koji odvodi *ja* u drugo stanje duha: **estetsko (a ne religiozno) sagledavanje svijeta**. Snaga, koja se aktivira duhovnim potencijalom pojedinca: maštom i moći iluzije. To se naziva estetsko iskustvo ili iskustvo ljepote – za razliku od intelektualnog razumijevanja (npr. kemijske osnovne tvari). I to je ono što – u svijetu bez mišljenja – omogućava da ljudi jedni drugima ostavljaju “život koji ne umire kao ništa” (sonet br. VII). U tom smislu se podnaslov zbirke pjesama, *rekvijem*, slobodno može protumačiti kao *requies* (prva riječ u katoličkoj misi zadušnici), što znači “počivati”.

I

*De stiger op, planetens sommerfugle
som farvestøv fra jordens varme krop,
zinner, okker, guld og fosforgule,
en sværm af kemisk grundstof løftet op.*

*Er dette vingeflimmer kun en stime
af lyspartikler i et indbildt syn?
Er det min barndoms drømte sommertime
splintret som i tidsforskudte lyn?*

*Nej, det er lysets engel, som kan male
sig selv som sort Apollo mnemosyne,
som ildfugl, poppelfugl og svalehale.*

*Jeg ser dem med min slørede fornøft
som lette fjer i varmedisens dyne
i Brajcinodalens middagshede luft.*

I

Lebde uvis, leptiri planete,
pigmenti toploga zemljinog tijela,
cinober, oker, fosforno žuti, zlačani
roj osnovnih elemenata u zraku.

Je li ovo treperenje krila tek jato
svjetlosnih čestica, hir opažanja?
Je li sanjani sunčani sat mojega djetinjstva
razbijen kao munja izgubljena u vremenu?

Ne, to je anđeo svjetla, koji se može prikazati
kao crni Apolon,
kao vatreni plavac, ljiljak, lastin rep.

Vidim ih svojim mutnim shvaćanjem
kao perje prekrivno izmaglicom
u vrućem podnevnom zraku doline Brajčino.

VII

Og foregøgler universets tåbe
sig selv, at der er andre verdner til,
hvor guderne kan både gø og råbe
og kalde os tilfældigt terningspil,

så mind mig om en sommerdag på Skagen,
da engblåfuglen under parringsflugten
fløj rundt som himmelstumper hele dagen
med ekko af det blå fra Jammerbugten,

mens vi, der bare lå fortabt i sandet,
så talrige som nu kun to kan vare,
fik kroppens elementer sammenblandet

af jord som havs og himmels mellemting,
to mennesker, der overlod hinanden
et liv der ikke dør som ingenting.

VII

Tlapnja je svjetovne budale
vjera da postoje drugi svjetovi
da su tamo bogovi koji riču i grme
i zovu nas slučajnim bacanjem kocke;

ali me podsjeća na ljetni dan u Skagenu
kada u parenja letu plavci
lepršahu posvud čitav dan poput komadića neba
s odjecima plavetnila iz zaljeva Jammer,

dok mi, koji ležasmo izgubljeni u pješćanim dinamama,
brojni kako samo dvoje mogu biti,
pustismo da se čestice naših tijela stope

sa zemljom kao fuzija neba i mora,
dvoje ljudi koji zavještaše jedno drugome
život koji ne umire kao bilo što.

Posebna tehnika čitanja Inger Christensen, prepu-
na sjete i s karakterističnim ritmom i intonacijom,
nadahnula je mnoge današnje danske pjesnike; i treba
naglasiti da su danas iznimno popularni susreti na
kojima pisci i pjesnici čitaju svoja djela ili se s njima
vode razgovori. Predodžba o stalnom identitetu, osob-
nosti, ja-jezgri, sve je to i dalje predmet diskusije. U
traženju čvrstog uporišta, fokusira se na ono unutraš-
nje: na mogućnosti za jezično prenošenje osjećaja i
tjelesnih signala; ili na ono vanjsko, gdje se tekst
predstavlja uz pravu predstavu, često uz razigrani hu-
mor koji graniči sa surrealističkim.

Problematika identiteta u današnjoj, danskoj knji-
ževnosti ne odnosi se na danski nacionalni identitet
već na mogućnosti – ili ludilo! – u globalnom, multi-
medijskom svijetu. Ili kako je to navela prof. Anne-
-Marie Mai, govoreći o tendencijama u danskoj knji-
ževnosti zadnjih nekoliko desetljeća: “ova književnost
može biti sveti hram, etički zahtjev, porno-dućan, bel
canto, bjesomučno zla i ružna priča, srcepararajuća,
duhovni putokaz i oštra kritika, i uz to još i sve to od-
jednom”.